

Характеристика сучасного стану бібліотечно-інформаційної системи НАН України ¹.

Останнім часом бібліотеки активізували роботу з *формування електронних інформаційних ресурсів*. Істотний досвід у комплектуванні електронними ресурсами, актуальними суспільно значущими матеріалами електронних видань протягом останнього десятиріччя набули СІАЗ, а пізніше Фонд Президентів України та Національна юридична бібліотека НБУВ. Ці підрозділи бібліотеки активно представляють електронний інформаційний ресурс у цілій системі орієнтованих на різні категорії користувачів інформаційно-аналітичних видань. У цілому, надходження електронних ресурсів до фондів бібліотек НДУ щорічно зростають. Для прикладу: надходження до бібліотеки Інституту технічної механіки значно збільшилися за рахунок електронних документів (560 пр. у 2010 р., 1664 пр. у 2011 р.). Бібліотека Інституту соціології отримала у 2011 р. 35 пр. електронних книг, цінних для співробітників установи. Тридцять один повнотекстовий документ (іноземні книги в електронному вигляді) останніх років видання і найбільш рейтингових для тематики інституту отримала бібліотека ІБПМ. Бібліотека Інституту експериментальної патології, онкології та радіобіології отримала кілька сотень іноземних монографій на електронних носіях і представила їх в інтернет-середовищі установи.

За рахунок електронних видань збільшила перелік отриманих російськомовних журналів (222 пр., 26 назв) бібліотека Інституту монокристалів. Передплатила електронні версії журналів Applied Optics та Optics Letters Американського оптичного товариства (OSA) бібліотека Інституту фізики. Бібліотека Інституту монокристалів завдяки угоді, укладеній з електронною бібліотекою eLibrary.ru, передплатила 42 назви російських й українських видань.

Формування фондів електронних ресурсів здійснювалося бібліотеками також шляхом оцифрування документів, архівування ресурсів з Інтернету і використання документів інших фондоутримувачів на підставі угод про співробітництво. *Створюють репозитарії електронних ресурсів бібліотеки ІБПМ, Одеського філіалу ІБПМ, інститутів археології, математики, молекулярної біології і генетики, проблем міцності, ГАО та ін.* До штату бібліотеки Інституту проблем моделювання в енергетиці у 2011 р. було введено додаткову штатну одиницю секретаря-інформатора, який здійснює пошук в Інтернеті інформації за профілем діяльності інституту.

Триває робота з оцифрування найцінніших документів і видань

¹ Закінчення. Початок див.: Шляхи розвитку української науки. – 2013. – № 9. – С. 71–73.

підвищеного попиту в бібліотеках інститутів економіки й прогнозування, колоїдної хімії та хімії води, народознавства, ГАО та ін.

Копіювання видань як спосіб доукомплектування фондів використовували лише окремі бібліотеки. За сприяння дирекції (особисто академіка Б. Патона) бібліотека Інституту електрозварювання виготовила 3650 сторінок копій статей з наукової періодики. Для поповнення фонду бібліотека Інституту економіки та прогнозування копіювала матеріали Держкомстату (8255 арк.) і роздруковувала повнотекстові документи (2659 арк.). Постійно ксерокопіює статті з актуальної тематики для читачів, статті співробітників, статистичні й методичні матеріали на допомогу аспірантам бібліотека Інституту соціології.

Крім БД, передплачених НБУВ, бібліотеки НДУ використовували власні можливості отримання електронних ресурсів. Зокрема, бібліотека ІБІМ, використовуючи можливості Інтернету й пошукових серверів, у 2011 р. отримала 272 повнотекстові статті, використовуючи системи Google і Scholar Google; 77 статей за проектами AGORA, OARE, HINARI; 152 статті через українську науково-освітню мережу УРАН; 62 статті через доступ до БД EBSCO, наданий НБУВ; 114 статей в електронному вигляді отримано від авторів статей; 191 статтю отримано через бібліотечні асоціації EURLASLIC і IAMSLIC, членом яких є бібліотека. На сайті бібліотеки ІБІМ у розділі «Електронні книги та статті» вміщено 3157 книг і статей, які попередньо були скановані або архівовані з Інтернету.

Використання електронних ресурсів BiblioURAN, IAMSLIC, Distributed Library тощо дало можливість бібліотеці МГІ вести тематичний пошук інформації та поповнити повнотекстову БД електронних статей, яка на 1 січня 2011 р. нараховувала понад 20 тис. пр. документів.

Бібліотеки НДУ НАН України координують роботу з комплектування фондів не лише з профільними й суміжними за тематикою установами, а й з бібліотеками інших систем і відомств, зокрема публічними бібліотеками й бібліотеками ВНЗ. Бібліотеки всіх установ Північно-східного наукового центру НАН України надавали відомості до «Зведеного каталогу іноземних наукових журналів, що надійшли до бібліотек м. Харкова», який видає ХДНБ ім. В. Короленка. Бібліотека Інституту електронної фізики активно співпрацює з бібліотеками Ужгородського національного університету та Закарпатського державного університету.

Отже, моніторинг поповнення бібліотечно-інформаційних ресурсів НДУ НАН України дав змогу зробити такі висновки:

1. Оновлення фондів бібліотек упродовж останніх років традиційними книжково-журнальними виданнями має негативну динаміку.

2. Скорочення репертуару періодичних видань і надходжень зарубіжної літератури негативно позначилося на якісному складі фондів і не повністю задовольняє інформаційні потреби користувачів НДУ.

3. Поповнення фондів електронними повнотекстовими документами, за винятком окремих бібліотек, є недостатнім у зв'язку з невідповідним наявним потребам матеріально-технічним забезпеченням, що, у свою чергу, негативно позначається на процесі впровадження сучасних технологій комплектування електронними ресурсами та їх ефективного використання.

4. Обсяг коштів, що виділялися на поповнення фондів бібліотек НДУ впродовж останніх років, істотно скоротився, у результаті оновлюваність фондів бібліотек НДУ НАН України у 2011 р. становила 0,7 % (оновлюваність фондів публічних бібліотек Міністерства культури і туризму становила 2,8 %) при рекомендованому світовими нормативами показнику 40 %.

Вивчення стану забезпеченості бібліотек НДУ комп'ютерною технікою здійснюється НБУВ як науково-методичним центром, з 1990 р. активізації робіт у цьому напрямі сприяла Постанова президії АН України від 21.09.1992 р. № 255 «Про роботу Інформаційно-бібліотечної ради АН України», у якій підкреслювалася першочерговість завдань автоматизації бібліотечних та інформаційних процесів. Для реалізації цієї Постанови було здійснено ряд організаційних заходів. Проведено поглиблене вивчення бібліотечно-інформаційних ресурсів в 11 НДУ, виявлено масиви документів, частини ДБА бібліотек і ВНТІ, які становили інтерес для багатьох користувачів інформації й тому при створенні електронного каталогу на фонди інформаційних джерел академічної мережі заслугоували на першочергове введення. Це насамперед зарубіжні видання децентралізованого надходження (матеріали, отримані під час зарубіжних відряджень учених, за особистими контактами, на міжнародних заходах, як гуманітарна допомога від міжнародних організацій тощо), зарубіжні патенти, каталоги, стандарти, галузеві БД, картотеки дисертацій, перекладів, препринтів, обмінних фондів видань установ, унікальні фонди (колекції). Було визначено шість бібліотек наукових установ, на базі яких відпрацьовувалася технологія взаємодії НБУВ і бібліотек мережі, відбувалася апробація методичних рішень. Президією НАН України було виділено кошти на централізоване придбання комп'ютерної техніки для автоматизації першої черги бібліотек – інститутів електрозварювання, металофізики, проблем моделювання в енергетиці, філософії, економіки, електродинаміки. Згідно з розпорядженням президії АН України № 270 від 25.02.1993 р. бібліотеки цих установ було забезпечено комп'ютерною технікою, а на Центр бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ покладено науково-методичне керівництво

організацією автоматизованої бібліотечної мережі в установах Академії наук України. У наукові установи надіслано затверджені Інформаційно-бібліотечною радою НАН України Рекомендації для вибору комплексу програмно-апаратних засобів автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів і проведено цикл практичних занять з питань автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів².

Слід зазначити, що саме з цього часу бібліотечно-інформаційна діяльність НДУ почала розвиватися на основі впровадження нових інформаційних технологій. Так, на кінець 1994 р. мали комп'ютери і формували ЕК і БД 11 бібліотек НДУ (11 % усіх бібліотек). У 2005 р. уже 60 бібліотек НДУ (63 %) мали 98 од. комп'ютерної техніки, у тому числі 43 – із виходом в Інтернет, 18 – АРМи читачів. Одна бібліотека мала шість ПК, дві – по п'ять ПК, 36 бібліотек – по одному ПК. Деякі бібліотеки використовували техніку інших інформаційних підрозділів установи. На початок 2012 р. комп'ютеризовано 92 бібліотеки НДУ зі 105. Однак 39 бібліотек НДУ забезпечено лише одним комп'ютером, з них до мережі Інтернет приєднано тільки 25 бібліотек. Серед бібліотек, що забезпечені двома й більше комп'ютерами, вихід в Інтернет мають практично всі. Загалом 71 бібліотека НДУ сьогодні використовує можливості Інтернету для поліпшення якості обслуговування користувачів. Однак, оцінюючи в цілому стан забезпечення бібліотек комп'ютерною технікою, слід звернути увагу на ряд характерних проблем. Зокрема, на відсутність системності у виділенні бібліотекам технічних засобів та їх оновленні, а також на те, що в більшості установ бібліотеки забезпечуються за залишковим принципом, тобто застарілою технікою або такою, що вже тривалий період експлуатувалася іншими підрозділами.

Подальшого загострення набуває *проблема програмного забезпечення бібліотек*. І хоча впродовж останніх років програма ІРБІС впроваджується в НБУВ і в деяких інших бібліотечних підрозділах наукових установ, пошук оптимальних варіантів програмного забезпечення з урахуванням специфічних потреб наукових установ триває. Так, на розширеній нараді фахівців Інституту електрозварювання за участі адміністрації було визнано доцільним вивчити можливості переходу бібліотеки з програми «Бібліотека-4» на більш ефективну програму, наприклад на АБІС «КОХА», виникають проблеми і в бібліотеки Інституту металофізики щодо роботи в програмі «УФД», її технічного супроводу тощо.

² Науково-інформаційна діяльність // Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1993 році: у 2-х ч. – К., 1994. – Ч. 2. – С. 53–56; Науково-інформаційна діяльність // Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1994 році: у 2-х ч. – К., 1995. – Ч. 2. – С. 56–59.

Отже, аналіз стану матеріально-технічної бази бібліотек НДУ показав нерівномірний характер її розвитку, неузгодженість програмного й технічного забезпечення і технологічної підтримки бібліотечної мережі в цілому як єдиної бібліотечно-інформаційної системи НАН України. Існує потреба в посиленні чіткої міжбібліотечної координації у питаннях раціонального інтегрованого формування та використання ресурсної бази НДУ й кожної бібліотеки зокрема, належної фінансової, науково-методичної і технологічної її підтримки з боку НАН України (*Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 185–189*).